

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Պրոլետարներ բոլոր յերկրներէ, միացեալ:

ՑՈԼԱԿ ԽԱՆՁԱԴՅԱՆ

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ

ԲՆՈՒՑԹԱԳՐՄԱՆ ՓՈՐՁ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ—1926

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴ. ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

Պրոլետարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք:

✓

3 կռի (այսպիսով)
Խ-24

ՑՈԼԱԿ ԽԱՆԶԱԴՅԱՆ

ԱԼԵԿՍԱՆԴՐ ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ

199

ԲՆՈՒՅԹԱԳՐՄԱՆ ՓՈՐՁ

A 11
27561

ՅԵՐԵՎԱՆ—1926

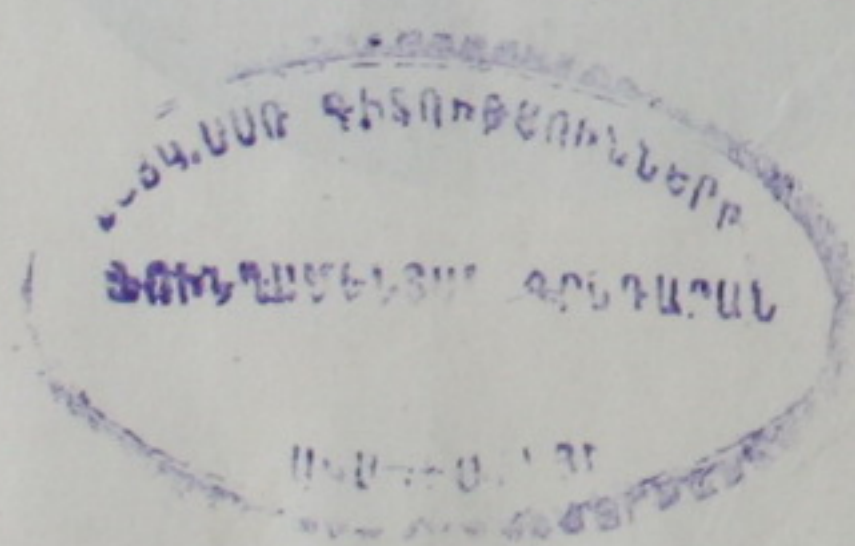
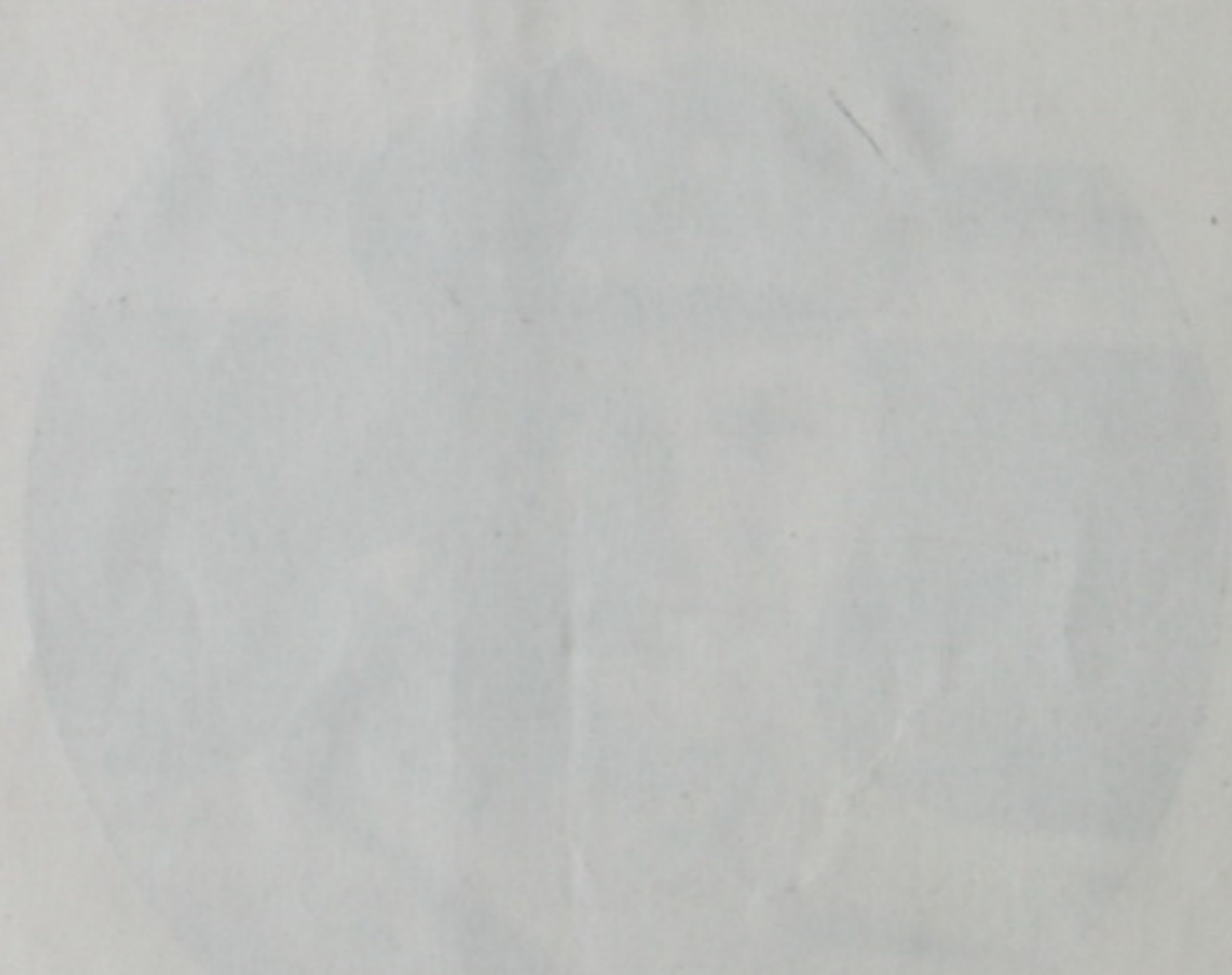
Գրանցակար № 368 (բ.)

№ 358

Տիրաժ 5000

Պետհրատի չեղարկման տարեկան պ. 532

ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆ-ՄԱՐՏՈՒՆԻ (ԱԼՅՈՇԱ)

(Բնույթագրման փորձ)

1886—1925

«Հաստատապես կարող եմ վկայել, վոր ինչպես կամ
այժմ, այնպես ել պիտի մեռնեմ», — գրում եր Ալեքսանդր
Մյասնիկյանը 1908 թվականին:

Յեվ նրա գաղափարաշունչ կյանքն ու զարհուրելի
մահվան ցնցող հանգամանքները վկայեցին...

Նոր Նախիջևանի թեմական դպրոցն ավարտելուց հե-
տո նա յեկավ Մոսկվա — 1904 թվականին — Լազարյան
ճեմարանը մտնելու նպատակով:

Նույն թվականին ել ծանոթացանք Ալյոշային, վոր
(այն ժամանակ արդեն անվանի) բանաստեղծ Ավետիք Իսա-
հակյանի նման բարեկամ հովանավորող ուներ:

— Շատ լավ տղա յե, պատրաստված! — խորը համակ-
րանքով ասել եր Ալյոշայի մասին Ավետիք Իսահակյանը:

Բնական ե, վոր ճեմարան մտնելուն պես նա պիտի
աչքի ընկներ և մտներ դպրոցական «մտավորականու-
թյան» շարքերը, վորի գլխավոր առաջնորդներն էին
Վահան Տեր-Գրիգորյանն (Տերյանը) ու իր փայլուն աշ-
խատակից Պողոս Մակինցյանը:

Նոր Նախիջևանից Մյասնիկյանը բերել եր մի աշ-
խարհայացք, վոր միանգամայն ներդաշնակում եր մեր
մեջ իշխող բաղադրական ուղղության:

Իհարկե, ի սկզբանե եր Դաշնակցություն... Նացիո-
նալիստներ էյինք, հարկավ, բայց խիստ յուրորինակ-տա-

ըորինակ յերանգավորուածով, այդ գաղափարի ուրույն ա-
ռուածով: Տաճկահայութեան վիճակը, հայոց հարցը մեր
մտահոգութիւններէ կենտրոնն էին կազմուած, հայկական
ազատագրական շարժման նպատակները մեր նպատակ-
ներն էին: Բաֆֆու և Ահաբոնյանի վեպերով ու պատ-
մութեամբքներով հրահրված մինչ հիստորիայի աստիճանի՝
մենք կարծուած էինք, թե մեծ նպատակին հասնելու մի-
ակ ուղին Հայ Հեղափոխական Դաշնակցութեան առաջար-
կած ուղին է: Վարդագույն նշանաբաններէ, հայդուկա-
ւին հերոսութիւններէ և վառ դրոշակներէ հետեւ չէինք
նկատուած նոցիտնալիստական-շովինիստական նեխված ճա-
հիճը: Յերիտասարդական լավատես յերեակայութեամբ գու-
նավորուած էինք հայկական ազատագրական շարժումն ու
նրա գլխավոր դրոշակակիր Հ. Հ. Դաշնակցութիւնը:

Համատուած էինք, վոր այդ կուսակցութիւնը 1905
թվականից հարել է սոցիալիստական բանակին և յետե-
լի մեջ ունի անհստակատ տարրեր, հակասոցիալիստական
խավեր, ապա գոման ու բյուրեղացման հետեանքով դը-
րանք կվտարվեն, ու կուսակցութիւնը կընդունի իր անա-
ղարտ սոցիալիստական կերպը: Յեւ յերազուած էինք վերա-
նորոգել կուսակցութիւնը նարոյնիկական սոցիալիզմի
միջոցով: Ռուս սոցիալիստ գրողներէ միջազգայնականու-
թեան գաղափարներով սնված՝ մենք 1904 թվականից
հզորապես ազդվել սկսեցինք պրոլետարիատի իդեոլոգի-
այից և հեղափոխական շարժումներէ: 1905 թվականին
մենք պարզորոշ կերպով ըմբռնել էինք կապիտալիստա-
կան հասարակարգի կառուցվածքն ու դասակարգային
ներհակութիւններէ, կռիւներէ նշանակութիւնը: Յեւ յե-
թե առաջ մեր «սոցիալիզմը» սնվում էր գլխավորապես
Բելինսկու, Պիսարևի և այլ սոցիալիստ-լուսավորիչներէ
գրվածքներով, այժմ մենք արդեն մոտեցել էինք գիտա-
կան սոցիալիզմի հիմնական աշուներին, արդեն վորոշ

Հափով գիտեցինք Մարքսին, Ենգելսին, Լասսալին և նրանց աշակերտներին: Քիչ, բայց գիտեցինք:

Այսպիսով՝ մի կողմից — Րաֆֆի և Ահարոնյան, մյուս կողմից — Բելինսկի և Մարքս:

Յեւ ընական եր թվում, վոր ուս գրականության ու հեղափոխության ներշնչած աշխատավորական գաղափարները հայ ժողովրդի կյանքում պետք ե կիրառի «սոցիալիստական» Հ. Հ. Դաշնակցությունը:

Դա մի անհուսալի փորձ եր հաշտեցնելու ըստ եյության անհաշտելի տարրերը, կառուցանելու կլոր քառակուսի, ստեղծելու մի վարդապետություն, վոր պետք ե լիներ նացիոնալիստական սոցիալիզմ կամ... սոցիալիստական նացիոնալիզմ:

Մի անհեթեթություն, վորի հակասականությունը շուտով պետք ե զգայինք ու յելք փնտռեցինք:

Ձևականորեն միայն Մյասնիկյանն եր դաշնակցական: Մյուսներս իդեոլոգիապես համարելով մեզ դաշնակցական (հաճախ անվանում եյինք մեզ «յերիտասարդ դաշնակցականներ»), գործի չեյինք անցել, պաշտոնապես չեյինք «ձևակերպվել»:

Այդպիսի խիստ հետաքրքրական փորձ արեցին Վահան Տերյանն ու Պողոս Մակինցյանը: 1905 թվականի դեկտեմբերին նրանք կովկաս յեկան ու թիֆլիզում «քննություն» տալուց հետո (Թամամշևի բարձրագույն խուլ անկյուններից մեկում), գրկաբաց ընդունվեցին դաշնակցական պրոպագանդիստներ և ուղեվորվեցին Շիրակի շրջանը: Իրոք միայն Մակինցյանը կարգաց իր փորձնական դասախոսությունը և ուղղակի շմեցուցիչ տպավորություն թողեց քննողի և ունկնդիրների վրա... իր ահագին երուզիցիայով. նա այդ ժամանակ վոչ միայն մի քանի հայտնի բրոշյուրներ եր կարդացել, այլ և... պրոֆեսսոր Ա. Չուպրովի «Քաղաքատուն-

տեսությունն: Առասպելական բաներ եյին պատմում Տեր-
յանն ու Մակինցյանը դաշնակցական նույնիսկ լիդեր-
ների ծովածավալ տգիտության մասին սոցիալական
գիտությունների նկատմամբ. որինակ, մի համալսարանա-
վարտ լիդեր մտերմական հարց եր տվել «գիտնական»
պրոպագանդիստներին.

— Ասացեք խնդրեմ, ի՞նչ ե սոցիալիզմը:

Տերյանն ու Մակինցյանը վճռականորեն հաստատում
եյին այդ լեդերությունը: Իսկ դաշնակցական մասսան:
Նա միշտ լսել եր սոցիալիստ-դավաճանների մասին ու
հրեշներ համարել նրանց: Բնականաբար, նորաթուխ դաշ-
նակցականները շուտով պետք ե համոզվեյին, համարյա
իրենց կաշվի վրա, ծեծի անվերջ սպառնալիքների
տակ, վոր Դաշնակցությունը զտելու, բյուրեղացնելու, վե-
րանորոգելու, «սոցիալիզացիայի» յենթարկելու փորձը բա-
վականին վտանգավոր և միանգամայն ապարդյուն մի գործ ե:

Գաղափարային ճգնաժամն անխուսափելի յեր՝ կյան-
քի փորձի կուտակումն ու թեորիական խորացումը սո-
ցիալական խնդիրների ուսումնասիրության զավառում
պետք ե վճռեյին խնդիրը, լուծեյին ճգնաժամը: Յեւ 1906
թվականի ընթացքում մեր խումբը—մեկն ավելի վաղ,
մյուսը մի փոքր ուշ—թողեց Դաշնակցության կազմակեր-
պությունն ու իդեոլոգիան և մտավ սոցիալ-դեմոկրատի-
այի շարքերը:

Այ. Մյասնիկյանը 1906 թվականի ամռն «ազատա-
գրվեց» վերջնականապես ազգայնական իդեոլոգիայից և
թողեց Հ. Հ. Դաշնակցությունը: Նա անդամագրվեց Սո-
ցիալ-դեմոկրատական բանվորական հայ կազմակերպու-
թյան, բայց այդ հանգամանքն, իհարկե, չեր կարող ար-
գելք հանդիսանալ Ռուսաստանի Սոցիալ-դեմոկրատական
Բանվորական կուսակցության մեջ ևս աշխատելու. նա հետա-

գայում անդամ եր նաև Ռուսաստանի ս.~դ. բանվորական կուսակցութիւն. և սկզբից ևեթ նրա համակրանքը ուսական մարքսիզմի այն հոսանքի կողմն եր, վորի առաջնորդ հանդիսանում եր Վ. Ի. Լենինը:

Հիշում եմ նրա հեզնական վերաբերմունքը դեպի իմ «վիրասիրությունը»:

— Քո վրացիները... ասում եր նա ժպտալով. խոսքը Ծերեթեյու և Ջափարիձեյի (մենշևիկ) մասին եր, յերբ նրանք հերոսական պայքար ելին մղում ստալինիստական ռեժիմի դեմ 2-րդ Պետական Դումայում:

Յես խորապես վրդովւում եյի, վոր Մյասնիկյանը, իր հակամենշևիկական անհամբերողութիւնից կուրացած, չի տեսնում այն մեծ զործր, վոր կատարում են վրաց մենշևիկները: Այնքան ուժեղ եր նրա մեջ ֆրակցիոնական վոգին: Այդպէս եր արդյոք:

Վոչ նա, վոչ ել յես այն ժամանակ չեյինք կարող յերևակայել, իհարկե, վոր հետագայում վրաց մենշևիկները պետք ե հասնեն այնպիսի անարգ անկման...

Խիստ ինքնավստահ հավատ ուներ դեպի իր ճշմարտությունը: Հենց արտաքինի մեջ կար ինչ վոր վճռական հանգստավետութիւն, ապացույց, վոր այդ մարդը հեշտ բեկվողներից չեր:

Մի կողմից՝ կիսագանգուր, գեղեցիկ, սև մազերի շրջանակում ամուր նստած, արտահայտիչ աչքերը, խիստ յեղերագծված շրթունքները, վորոնցից ներքինը ափրիկացի եր հիշեցնում և հռոմեական համառ ծնոտը, մյուս կողմից՝ թեև վոչ խոշոր, բայց ամուր կառուցված մարմինը, ընդհանուր առմամբ թողնում եյին հաստատուն, լավ կոփված շենքի տպավորութիւն. եմոցիոնալ շարժումների բացակայութիւնը, ատելութիւնը դեպի ճոռոմ ֆրազը, հանդիստ քայլվածքը. խոսելու պարզութիւնը, ինքնազսպութիւն մեծ կարողութիւնը դարձնում եյին նրան այնպիսի

բնավորութիւնն, վորի մասին մեր ժողովուրդն ասում է՝
— Ծով է, ծով...

Սակայն դա մի ծով էր, չոր իր հատակում «փրփուր-
ներ» ուներ, թեև հազվագեպ պարագաներում էր ցույց
տալիս նրանց։

Իր կյանքի գաղափարային լծակը — մարքսիզմը — նա
ձեռք բերեց 1906 թվականին, — և անշեղ կերպով, աննա-
հանջ լարումով մղվեց դեպի իր իդեալը, յերբեք չվարա-
նելով։

Դժվար էր գտնել մի մարդ, վոր Մյասնիկյանի նման
պարզորեն գիտակցեր, անվերապահորեն գիտենար, թե
ո՞ւր է գնում։

Նա գիտեր ինչ էր կամենում։

Նրա համար միանգամայն ոտաբախորթ էին մտքի
ներաստենիական դեգերումները, հոգեկան հակասութիւն-
ների, ներհակ ապրումների վողբերգութիւնը։

Նա սկզբից և եթ գիտեր՝

— Այսոր կա մի հանցանք — արդի հասարակարգը
(«Մշակ, 1914, № 54 «Հասարակական խոցը»)

և այդ հանցանքը հաղթահարելու միջոցը — կոմմունիզմը։
Իրավաբան էր, բայց գիտեր «որենքները չեն, վոր բու-
ժելու են մարդկության վերքերը. նրանք սպասում են
վիրահատի սուր ու համարձակ դանակին»։

Նա այդ գիտեր որհասական վճռականությամբ՝ քայ-
քայիչ տարակուսանքները յերբեք տեղ չգտան նրա հո-
գում։ «Հանցանքը» պարզ էր, միջոցը նրա դեմ — ականերև-
ել ի՞նչ տարակուս, ի՞նչ վորոնում, ի՞նչ վարանում...

Իհարկե, առանց հոգեկան պայքարի չէր, վոր նա
թողեց նացիոնալիստական համոզմունքները (դա ցավոտ
և համառ պրոցեսս էր, և Մյասնիկյանը խորապես ապ-
րեց իր մարքսիստական դարձը), բայց դա նրա առաջին
և վերջին հոգեկան պայքարն էր։

Այլ Մյասնիկյանը միանգամայն կազմ ու պատրաստ դուրս յեկավ պրոլետարական պայքարի ուղին, աշխարհայացքի տեսակետից կատարելապես սպառազեն և յերբեք տուրք չտվեց ինտելիգենտական հիվանդագին «սլտրուժնեերին»:

Վորդեգրվելով մարքսիզմին, նա վճռական անվերապահությամբ, առանց վորեւե առարկության ընդունեց նրա բոլոր գրությունները և իսկույն գործի անցավ: Գործ և վոչ րեֆլեկսիա. իբրև հոգեբանական տիպ նա գերազանցապես հակափիլիսոփայական էր: Ամենալուրջ ուսումնասիրությամբ ծանոթանալով մարքսիզմին, նա գրեթե բոլորովին անտարբեր էր դեպի այդ վարդապետության փիլիսոփայական կողմը: Յեվ անվերապահորեն կարելի չէ պնդել, վոր մարքսիզմը նրա համար գրեթե բացառապես քաղաքատնտեսություն էր, կոմմունիստական-սոցիալական ուսմունք և կազմակերպչական-տակտիկական խնդիր (սակայն, պետք է շեշտվի, նա, իհարկե, քաջ ծանոթ էր մարքսիզմի փիլիսոփայությանը ևս): Յես չգիտեմ մեր անվանի մարքսիստների մեջ մեկը, վոր Մյասնիկյանի նման անտեսած լիներ փիլիսոփայության պրոբլեմները: Կյանքի հակասական առեղծվածները գոյություն չունեյին ամենեվին՝ նա իր գիտակցված գործն ուներ և իր ամբողջ յեռանդը, ամբողջ կյանքը անձնանվեր պատրաստակամությամբ ի սպաս էր դնում նրան: Բնականաբար, յերբեմն հակված էր կյանքի բազմաբարդ յերևույթները պարզացման յենթարկելու, չնշտարելով նրբությունները:

Հավատարիմ, անդավաճան ընկեր լինելով, նա զավժանալի կերպով զուրկ էր վորեւե սենտիմենտալիզմից և իր ամբողջ եյությամբ դեմ էր ճոռոմ բարոյախոսության: Ժուժկալ էր, ժլատ իր զգացմունքների արտահայտության մեջ: Կարծես խուսափում էր «դատարկ» բաների վրա իր յեռանդը վատնելուց, պահպանելով այդ յեռանդը իր կյան-

քի միակ նպատակի համար: Չարժանալի կազմակերպված հոգեկան տնտեսություն ունենալ, անորինակ համակարգված բնավորություն եր՝ իր ամբողջ կորովը պահպանում եր իր գործի համար:

Վորովհետև պարզ եր նրա համար աշխարհը, բացահայտ՝ մարդկային կյանքի նպատակակետը:

Այս «սխտեմի» շնորհիվ նա կարողացավ անզուգականորեն բանական ձևով ոգտագործել իր ուժերը. Մյասնիկյանը, կարելի չե ասել, դրսևորեց իր հոգեկան կարողությունների գրեթե ամբողջ թափը:

Վորովհետև նա անդառնալի կերպով գիտեր ինչ եր կամենում:

Այս տեսակետից Մյասնիկյանի հոգեբանական հակոտնյան եր բանաստեղծ Վահան Տերյանը, վոր վոչ միայն ծայրահեղ զգայունությամբ եր ոժտված, այլ և մտքի փիլիսոփայական արտահայտված թեքում ունենալ. ավելի անուրջի մարդ, քան թե իրական կյանքի՝ վորոնող վոգի, գրեթե ցավագարության հասնող նուրբ նյարդային սխտեմ...

Մինչդեռ Մյասնիկյանի համար ամեն ինչ պարզ եր, — Վահան Տերյանը, ընդհակառակը, պատկանելով նույն մարքսիստական սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության, կարծում եր, վոր դեռ ևս աշխարհումս շատ գաղտնիքներ կան, վորոնց մասին իմաստունները չեն ել յերազել անգամ... Յեվ սիրում եր հուզիչ ձայնով կրկնել հետևյալ (յեթե չեմ սխալվում, Ֆր. Նիցշեի Չարատուստրայի) խոսքերը՝

— Ի՞նչ գիտե մարդը, ի՞նչ գիտե մարդը...

Յեվ ամենուրեք՝ բնության մեջ, սոցիալական կյանքում, իր հոգու մեջ՝ տեսնում եր հարցեր, հարցեր... Բանաստեղծի համար միշտ բնորոշ են յեղել իր այս խոսքերը՝

Զգիտեմ կյանքը ինձ հըր ե տանում,

Ամեն ինչ հարց ե, մթին հանելուկ...

Յեվ սիրող ընկերները, Մյասնիկյանն ու Տերյանը, հաճախ ընդհարվում եյին, կռվում:

Մեկը՝ նյարդային, հիստերիկ սուր ձայնով, մտահույզ, յերբեմն կռպիտ, անհամբերող, մյուսը՝ հանգիստ, համբերող, ինքնավստահ (բայց յերբեք ինքնահավան կամ մեծամիտ!), գրեթե անտարբեր...

— Կամքի ազատություն և անհրաժեշտություն, ազատության թագավորություն — անհրաժեշտության թագավորություն: Անհատը և պալական անհրաժեշտությունը! Բարոյականությունը, եստետիկան և... դետերմինիզմը, անառարկելի պատճառաբանվածությունը ինչպե՞ս ծայրը ծայրին հասցնել, ինչպե՞ս հաշտեցնել, ինչպե՞ս մեկնաբանել... հարցերը հարցերի հետևից տեղում եյին Մյասնիկյանի գլխին, և նա, ժայռի նման հաստատուն, հաճախ մի պատասխան ուներ այդ բոլոր հարցերին՝

— Մարքսի «Կապիտալը» կարդացե՛լ ես, Ենգելսի «Անտի-Դյուրինգը» կարդացե՛լ ես: Այնտեղ ամեն ինչ կա, պատասխաններ քո բոլոր հարցերին, պարզաբանումն բոլոր համաշխարհային պրոբլեմների:

Այս պատասխանը կատաղեցնում եր Տերյանին, վորովհետև սա խոսքը կտուրը քցել եր նշանակում: Յեվ վրդովված շեշտով նա պատասխանում եր՝

մերթ —

— Այո, այո, կարդացել եմ, գիտեմ, այնտեղ պատասխան չկա իմ հարցերին!

մերթ —

— Վոչ, չեմ կարդացել: Այ, դու կարդացել, յուրացրել ես, չե՞. դե, բացատրիր, պարզաբանիր! Ու յերբեմն հարկադրում եր վեճի բռնվել:

Մյասնիկյանը ուղղափառ մարքսիզմի հանրահայտ դրություններով ջանում եր ցրել Տերյանի տարակուսանքները, պարզաբանել մութ կետերը:

Տերյանը, իհարկե, չէր բավարարվում, զայրանում
էր, նյարդալնորեն յեղունգները կռծում, յերբեմն նույն-
իսկ հայհոյում... Յեվ ընկերները «հաշտվում եյին» թե-
յասեղանի շուրջը, խոսակցության նյութը փոխում, քաղցր
մասլահաթին գոր տալիս, մինչև նոր բաղխում, նոր վիճա-
բանություն, նոր «ճակատամարտ»:

✓ Ամենաուժեղ վեճը — յերկուսի համար ել խիստ բնո-
րոշ — վերաբերում էր... սիրո խնդրին:

Սիրո յերգիչը շանթահարվածի էր նման: Ինչպե՞ս:
Սիրո դեմ... Մյասնիկյանը իր մարքսիստական «որթողոք-
սիան» շատ հեռու էր տարել և ազդարարել՝

— Մարքսիստը չի կարող սիրել կնոջ և ամուսնանալ,
յեթե նա իրոք նվիրված է բանվոր դասակարգի շահին:
Վոչ մի շահ, վոչ մի նպատակ, բացի պրոլետարական շարժ-
ման շահից ու նպատակից!

Սա արդեն սոսկալի չէր. դուրս էր գալիս, վոր մարք-
սիզմը ժխտում է սերը: Սա փորձ էր Տերյանի կյանքից
խլելու նրա ամենամեծ իմաստներից մեկը: Ու «հրաշք—
աղջկա» յերգիչը իր հոգու ամբողջ թափով ծառացավ այդ
անսպասելի վտանգի դեմ.

— Ինչպե՞ս կարելի յե առանց կնոջ, առանց սիրո!
Ինչպե՞ս կարող է մարքսիզմը ժխտել սերը: Չի կարող մի
կենսունակ վարդապետություն այդպիսի պահանջ դնել
մարդու առաջ:

Ու վորովհետև Մյասնիկյանի նման տրամաբանել չը-
գիտեր, փաստաբանել չէր կարողանում — վեճը ձևա-
կանորեն ըստ յերևույթին տանուլ էր տվել! Բայց
կարող էր հանգիստ գտնել: Նրա աչքերը պայծառա-
ցան հաղթական փայլից, յերբ իմացավ (վեճի ժամա-
նակ չգիտեր), վոր կարլ Մարքսը պաշտելու չափ սի-
րել է իր կնոջը — յերկար տարիներ — և ջահել ժամանակ
նույնիսկ վտանավորներ է նվիրել նրան (իհարկե, սիրա-

յին)։ Յեւ Մարքսի առաջ միայն ընկերկեց Մյասնիկյանը։
Նա կյանքի վորոշ փորձ ևս ունեւր, վորի մասին հիշատակումներ կան նրա նամակներում։ Սիրո դյուլթանքը նրան եւ ե գերել ժամանակավորապես։

1908 թվականին նա իր նամակներում ակնարկում ե այդ մասին։

Հունիսի 11-ին՝ «Իմ դրուլթյունս*») շան դրուլթյուն ե ուղղակի, վոչ փող, վոչ սենյակ, վոչի՜նչ. թափառում եմ շարունակ, սակայն ամեն որ ել կանոնավոր կերպով հաճախում եմ ըայոնները՝ մեր թեորիան այստեղ չի կիրառվում արդեն. ըստ տնտեսական դրուլթյան չե, վոր յես այժմ կարողանում եմ աշխատել։ Սակայն ներսումս կատարյալ մի տրագեդիա յե տեղի ունենում—սուբիեկտիվ և օբիեկտիվ աշխարհներս տարուբերում են. յես շատ բան քեզ չեյի պատմում, քանզի հնարավորուլթյուն չունեյի։ Կխոսենք հետո։ Գրիր ստեպ ստեպ, Վահանը այդտեղ ե. ջերմագին բարկներս ուղղիր իրան, ասա թող գրի անպատճառ. գիրքը յե՛րբ ե լույս տեսնելու. սպասում եմ և ենք անհամբեր»։

Հետեյալ որը (հունիսի 12-ին)՝ «յես գտնվում եմ անտանելի դրուլթյան մեջ. ներքինս փոթորկված. չեմ իմանում, թե կմնամ արդյոք Բաքվում, վորովհետեւ չեմ կարող տանել»։

Ոգոստոսի 20-ին ուղարկված նամակում այսպիսի ուժեղ տողեր կան՝ «ГОМЕЛБ-ГОМЕЛБ-ը**») սաստիկ չարչարում ե ինձ. ուղղակի մեռնում եմ, Տոլակ ջան». և հետո՝ «տրամադրուլթյունս դժոխային ե»։ Այդ ապրումների ազդեցուլթյան տակ եր անշուշտ, վոր Վահան Տերյանի տողերից ցնցված արտասվել եր այդ ամուր մարդը՝

*) Ուղղագրուլթյունը փոփոխված ե բոլոր մեջբերումների մեջ։

**) Որիորդը հրեուհի եր, և մենք բարի կատակով այդ անեկդոտային անունն եյինք տվել նրան։

Դու անհոգ նայեցիր իմ վրա
Ու անցար քո խաղով կանացի.
Յես քեզնից դառնացած հեռացա,
Յես քեզնից հեռացա ու լացի:

Սակայն սա սոսկ միջադեպ էր նրա կյանքում: Կոմ-
մունիզմի իշխանությունը այնքան զորեղ էր նրա հոգում,
վոր վոչ մի սիրային տրագեդիա չէր կարող թուլացնել
նրա ձգտումը: Մյասնիկյանը հետագայում ամուսնացավ,
յերեխա ել ունեցավ, բայց յերբեք ամուսինն ու հայրը մի
մազաչափ անգամ չփոխեցին հասարակական գործչի վար-
քագիծը, չթուլացրին կոմմունիզմի պաթոսը նրա մեջ: Այդ
տեսակետից բնորոշ է հետևյալ հետաքրքրական նամակը,
վոր բերում եմ ամբողջովին. նա գրված է հիշատակված
սիրային տրագեդիայի որերում:

908²⁰ / VI

Բաքու

Ոնիկից*) ինչ խաբար

Սիրելի Յուլի !

Ստացա նամակդ. կարծում ես, վոր կարող են վորոշ
տատանումներ առաջ յեկած լինել իմ ուղեգրում քաղաքա-
կան հարցերի, իմ քաղաքական դավանանքի նկատմամբ.
չեմ հասկանում, թե ինչը դրդել է քեզ այդ տեսակ յեն-
թադրության դուռը բաց անել: Անշուշտ, սխալված ես:
Հաստատապես կարող եմ վկայել, վոր ինչպես կամ այժմ,
այնպես ել պիտի մեռնեմ. գործը այնպես է վոգևորել
ինձ և մարմին ու արյուն դարձել իմ մեջ, վոր վոչ մի տա-
տանում չի կարող խախտել վոչինչ ու վոչինչ ! Հարցը վե-
րաբերում է մեր ներկա դրության: Անշուշտ քեզ համար
նորություն կլինի, յեթե հայտնեմ, վոր ներկայումս, գոնե
Բաքվում գոյություն չունի հայ սոցիալ-դեմոկրատիա:
Բանվորական մասսաները հասած են անբարոյականության
ամենածայր չափին, ինտելլիգենցիան միանգամայն կրի-

*) Խոսքը Ոնիկ Ռհանջանյանի մասին է:

208
4207
7054
199
A 77561
գիտի յենթարկված, ֆինանսներ՝ վոչ մի կոպեկ. Կ. Կ. վոչ-
ինչ չի շինուած, և յերբ ուզուած ես մի գործ կատարել, ա-
մեն կողմից հուսահատ և նույն իսկ քեզ նախատող շշուկ-
ներ ես լսում. — այժմ արդ, ի՞նչ գործ, ի՞նչ բան, չարժե աշ-
խատել, վոչինչ դուրս չի գա: Քիչ թե շատ աչքի ընկնող,
լավագուշն ույժերն ել թողել հեռացել են քաղաքիցս:
Մտիւր իմ դրուժյունը. յես վոր այնքան հույսերով ու
ծրագիրներով այստեղ եյի գալիս, այսոր մենակ գտնվում
եմ դժնդակ պայմաններում: Ահա այն իշաքարը, վոր ծան-
րացած ե իմ զլխին. մյուս կողմից, վոր յերկրորդականն
ե, իմ ներքին—սուբիեկտիվ աշխարհը ալեկոծվում եր.
վերջինս իհարկե՝ վոչինչ:

Ահա այն պատճառները, վոր ինձ դրել եյին անելա-
նելի դրուժյան մեջ—դրա մասին եյի քեզ գրել: Մի ժա-
մանակ նույնիսկ մտադիր եյի թողնել Բաքուն և հեռա-
նալ Ռուսաստան, կոպեկ չունելի, խրախուսող և ոգնու-
թյուն հասցնող չունելի, մտերիմ չունելի—ի՞նչ անե-
լի. սակայն յերկար մտածելուց հետո և վերջապես մի քանի
իմ լավ բանվորների ընթացքը տեսնելով, նկատելով, վոր
վորոշ գործ կկարողանամ կատարել, գուցե հնարավոր կը
լինի վորոշ աշխատանք տանել և դիակը սաղացնել, մտա-
ծեցի և վճռեցի մնալ: Այսոր արդեն խրված եմ պարտքե-
րի մեջ հակամայից. սենյակ եմ վերցրել, յերևակայիր,
բայոններ գնալու համար անհրաժեշտ ճանապարհածախսը
ինքս եմ հոգում, փող չկա, կոպեկ չեմ ստանում: Իմ բախ-
տիցս յեկավ և Կարինյանը. անցյալ որեր կազմեցինք ներ-
կա յեղող ույժերից մի փոքրիկ ժողով—պրոպագանդիստա-
կան կոչված և աշխատանքը բաժանեցինք իրար մեջ—
ПОМИМО «տեղական մարմնի» և «Կ. Կ.»-ի. այսոր բայոն-
ներում քիչ-քիչ աշխատանքը գնում ե, մանավանդ Բիբի-
հեյբաթում, վորտեղ ամեն որ ժողովներ ենք կայացնում.

յիս յուրաքանչյ լր լերեկո գնում եմ աշխատելու և յերեկո ելն ել քաղաքում պարապում եմ գիտակիցների հետ, մոտ 3 հոգի, վորոցից ուզում են պրոպագանդիստներ պատրաստել: Առ այժմ գոհ եմ մեր վիճակից և իմ աշխատանքից, տեսնում եմ, վոր վորոշ գործ ե շինվում. գրեցին, վոր դա մեր բոսյ կը—Սարգիլը^{*)}. մտադիր ենք վորոշ քալ անել. հոսանք ե սկսվել մեր կազմ. մեջ՝ դուրս անել բոլոր չաշխատող ուժերին. դա համար անհրաժեշտ ե մի խորհրդաժողովի նման բան հրավիրել. տեսնենք ինչ կլինի: Չեմ իմանում, Թիֆլիսում ինչ կա, միայն գիտեմ, վոր Յեսալիմը^{**)} հեռանում գնում ե Ռուսաստան. իսկ Բաթումից և այլ տեղերից տեղեկություններ չունեմ: Պիճիկը^{***)} ամառանցումն ե—Մանգլիս: Սրակուն լիդերը Չերնովը այտեղ ե. մտադիր ենք այս որերս դիսկուսիաներով դուրս գալ նրանց դեմ սինդիկալիզմից և կոոպերացիաներից խոսել: Յես և Շահում. (այսինքն Շահումյանը. Յ. Խ) վորոշել ենք քաղաքում մի շարք լեզալ դասախոսություններ սարքել՝ Պատմ. մատ., ազգ. հարց. և հուլային հարցի մասին, իբր կոնտր դասախոսություններ Խաժակի դեմ, վոր նորերս յեկավ կարդաց ահագին դեմագոգություններով և զնաց: Արդեն սթափեցնում ենք քնից և մեր Կ Կ. ականներին վաղը թերթի իրավունք ստանալու համար խնդիր եմ ուզում տալ. վորոշվել ե մի փոքրիկ գումար հավաքել և անպայման թերթ հրատարակել. առանց դրան ծանր ե ապրել: Ահա, Յուլակ ջան, իրերի դրությունը. գրում եմ քեզ միայն, խնդրեմ մարդու չհայտնես: Ըստ յերևույթին մեր գործերը լավանում են. Յեթե հնարավոր ե դու յել այդտեղ մի լերեկույթից բանից տայիր:

Ուրիշ ինչ ես շինում: Ինչո՞վ ես պարապում. գրի՛ր

*) Սարգիս Սրապիոնյանի (Լուկաշինի) մասին ե:

**) Հայտնի բանվոր սոցիալ-դեմոկրատ Գարեգին Կոզիկյանը:

***) Գագիկ Պիճիկյանը:

մանրամասն. յեռայնքան զբաղված եմ, վոր չեմ կարո
ղանում կարգու և ալն. ուզում եմ հողային հարցս վերջ-
նականապես մշակել, տեսնեմ՝ կհաջողվի թե վոչ: Այց-
յալնիրս գրեցի Վահանին *), ափսոս, վոր նրա հետ ալդ-
պիսի անախորժ բան ե պատահել. նա այստեղ ել արդեն
հռչակվեց—կարդում են նրա «Յերկրի Չայնում» լույս տե-
սածները: Բարեիր ալդտեղ ծանոթներին և ընկերներին:
Գրիր շուտով և աշխատիր բաց նամակներովդ ազատ
չգրել, վորովհետև կարդում են ըստ յերևույթին:

Քո՝ ԱԼՅՈՇԱ

Ներքին, սուբեկտիվ աշխարհը, անձնականը—յերկ-
րորդական, վոչինչ: Ալ. Մյասնիկյանը վոչ մի «մո-
լոթյուն» չուներ. կինն ու գինին, աշխարհի վայելքներն
ու փառքը յերբեք չկլանեցին նրա հոգին,— սակավապետ
եր, ժուժկալ: Յերբեք կրքերի զոհ չդարձավ, վորովհետև
միայն մի կիրք ուներ—կոմպունիզմի իդեալը: Յեվ հանուն
այդ իդեալի յեր կազմակերպում իր բոլոր գիտական պա-
րապմունքները: Զարմանալի չե նրա վոչ այնքան աշխա-
տունակությունը (քանակ), վորքան պարապելու սքան-
չելի սիստեմը (վորակը)՝ իրեն հետաքրքրող խնդիրների
սահմաններում լրջորեն խորանալ գիտեր խելամուտ լինե-
լու համար յերևույթների պատճառներին: Հողային հարցը
առանձնապես ուսումնասիրել եր ու վորոշ խնդիրներ պար-
զելու համար նամակ եր գրել Կարլ Կուլցկուն, վերջինիս
«Հողային հարցի»-ի առթիվ:

«Միակողմանի» յեր համարվում մեր շրջանում:

Մինչդեռ մենք մեր «բազմակողմանիության» հետե-
վանքով հաճախ ելինք տատանվում—հակամարքսիստական
բանակից յեկող ամեն մի սրամիտ պարադոքս ընդունակ եր
վորոշ ժամանակով ազդելու մեր հավասարակշռության

*) Այսինքն բանաստեղծ Տերյանին:

վրա,—նա խուլ ու համր եր բուրժուական գիտության բո-
լոր հուշկապարիկների գեղգեղանքների հանդեպ:

Վորոնուսների ընթացքում մենք ծայրահեղությունների մեջ եյինք ընկնում, մոռանալով հնադարյան հայ հեղինակի իմաստությունը՝ «Ժամանակ մահկանացուաց սուղ և ան-
յայտ է»։ Նա շտապում եր կյանքի մեջ մարմնացում տալ
իր գաղափարներին, կարծես գաղտնի նախազգացումն ու-
նենալով իր վաղաժամ վախճանի:

Մենք ավելի «հետաքրքրական» եյինք, ավելի հան-
րագիտուն, ավելի ճկուն—ավաղ, յերբեմն մինչ ոպպոր-
տյունիզմի աստիճանը—նա զարմանալի համառությամբ
պնդում եր նույնը՝ «գործն այնպես է վոգևորել ինձ և մար-
մին ու արյուն դարձել իմ մեջ, վոր վոչ մի տատանում
չի կարող խախտել վոչինչ ու վոչինչ»: Անվկանդ կամքի
ու անսասան համոզմունքների տեր՝ նա միաժամանակ ինչ
վոր հեղության հասնող անսպասելի մեղմություն ուներ:
Անհողդողդե եր և համբերող, մոլեռանդությունից ազատ
եր, յերբեք չեր բռնանում իր հակառակորդի համոզմուն-
քի վրա, չեր բռնադատում, չեր աշխատում նվաստացնել
հակառակորդին:

Զգաստ եր վերին աստիճանի, մարգարեական «խեն-
թություն» չուներ: Հեղափոխական գործողության հերոս
չեր նա, այլ հեղափոխական անձնանվեր, քրտնաջան
մշակ*):

Զարմանալի ոժտված ել տսկտի զգացմունքով. նա
մեր ուսանողական ժողովների լավագույն, մշտական նա-
խադահն եր՝ իսկական նավավար, կոչված ղեկավար: Ճիշտ

*) Մյասնիկյանի դերը Հոկտեմբերյան հեղափոխության
որերին և քաղաքացիական կռիվներում դեռ ևս ճշտորեն պարզ-
ված չե մեր մամուլում, սակայն յես համոզված եմ, վոր անհատա-
կան քաջությամբ չե Ալ. Մյասնիկյանը վորոշ դեր խաղացել մեր
որերի պատերազմի մեջ, վորտեղ աքիլլեսյան խիզախությունն
ընդհանրապես միանգամայն յերկրորդական նշանակություն ունի:

Ե առում Շ. Ամիրխանյանը, վոր նա սառնասրտության ու հանգստավետության հերոս եր:

Նա գրչի և խոսքի հերոս չեր՝ նրա վոճը չունի պատկերավորության փայլը, հանկարծակիի բերող աֆոմիզմի հմայքը և, այնուամենայնիվ, թեև կորովաբան չեր, թեև խոշոր վոճաբան չեր, նրա խոսքը ազդում եր իրաւարդությամբ, բովանդակալիությամբ, դրական համոզվածությամբ: Յես չեմ զարմանում, վոր նա իր կուսակցության մեջ մեծ հեղինակություն եր ձեռք բերել. Հայաստանի ամենագիտակից բանվոր-կոմունիստներից մեկի ասելով, նա՝ «պա! գերմարդ եր»: Մասնիկյանն ավելի պետական գործչի խառնվածք ուներ, քան թե կլասիկ իմաստով հեղափոխականի: Իր կոչումը կրում եր զարմանալի պարզությամբ: Պարզության վեհ ազնվությունն ուներ նա: Իշխանությունն ամենևին չճնշեց նրան, չը «վերացրեց»՝ Հայաստանի Ժողկոմխորհի նախագահի և ռազմական կոմիսարի յերկար շինելը նա կրում եր նույն հասարակ ձևով, ինչպես յերբեմն իր ուսանողական վտիտ վերարկուն:

Վոչ մի բարձրությունից նրա գլուխը չեր պտտվում. իր կյանքի բոլոր դրությունները, իրեն հանձնված բոլոր դիրքերը նա ընդունում եր իբրև անհրաժեշտություն, անխուսափելիություն, պարզ պիտոյականություն: Ժամանակի, վոչ ել տեղի ու պաշտոնային աստիճանների տարածությունը չեցին փոխում նրա վերաբերմունքը դեպի իր վաղեմի ընկերները. տասը տարվա անջատումից հետո այնպես ձեռք կմեկներ, կարծես թե վերջին անգամ յերեկ ե պատահել:

Այ. Մասնիկյանն իր դրական գործունեյությունն սկսել ե դեռևս աշակերտական նստարանից (թե Նախիջևանի թեմական դպրոցում և թե Լազարյան Ճեմարանում):

Ուսանողական տարիների շրջանից սկսել ե յերևան

գալ հայ մամուլում իր հրապարակախոսությամբ, վոր տարիներ ընթացքում զարգացել, խորացել ե ու ընդգրկել բազմաթիվ քաղաքական-հասարակական խնդիրներ: Այստակցել ե բազմաթիվ հայ և ռուս պարբերականների, իր կյանքի վերջին տարիներում միաժամանակ խմբագրելով մի քանի հայերեն և ռուսերեն թերթեր: Իր հրապարակախոսական ստեղծագործության հիմնական նյարդը յեղել ե գործնականության վոգին, վորին համապատասխան վոճնել յեղել ե վերին աստիճանի պարզ ու անճոռում. դրան չեն հակասում հայերեն հոդվածների այն թեթև գրաբարաբանությունները, վորոնք յերբեմն պատահում են նրա գրությունների մեջ և կարող են խորթ թվալ յերիտասարդ ընթերցողներին: Մարքսիստական անադարտ մտածողություն ու սոցիոլոգիական խիստ մեթոդը բնորոշում են նրա հրապարակախոսությունը: Տվել ե մի քանի գրական գործեր, վորոնք մնայուն արժեքներ են ներկայացնում և վորոշ տեղ պետք ե գրավեն մեր գրականության պատմության մեջ:

Դրանք այն հոդվածներն են, վորոնց մեջ վերլուծության են յենթարկվել Հովհաննես Հովհաննիսյանի և Ալեքսանդր Ծատուրյանի ստեղծագործությունը, Հովհաննես Թումանյանի պոեզիան և Միքայել Նալբանդյանի հրապարակախոսությունը:

Ինչպես ինքն ե մի տեղ նկատել, գրական քննադատ չե բառիս նեղ իմաստով. գրականությանը մոտեցել ե սոցիոլոգիական տեսակետից գրեթե բոլորովին—անտարակույս, գիտակցաբար— չշոշափելով գեղագիտական հարցեր: Իր սոցիոլոգիական վերլուծություններով, այլ մարքսիստ քննադատների հետ միասին—նպաստել ե մեզանում «գրականագիտության» զարգացման գործին: Նրա համար պարզ ե յեղել մեր գրաքննադատության հիմնական արատը:

«Հայ գրականության մեջ, շնորհիվ վերլուծական մտքի բացակայության, շատ հարցեր մնում են չվճռված կամ

Թե նրանք «լուծուժ» են ստանում առանց վորևե հիմնա-
 վորժան, հենց այնպիս, ըստ բարի հայեցողության այս
 կամ այն «քննադատի» («Գարուն» ամսանախ, III գիրք.
 Մոսկվա, 1912 թ. էջ 237—238): Յեվ իր բոլոր գրվածք-
 ներում հանդես ե գալիս վորոշ մեթոդով, հիմնավորված
 պատճառաբանությամբ և վոչ թե «բարի հայեցողությամբ»:
 Մի բանի անգամ առիթներ ե ունեցել շոշափելու զուտ
 թեորիական խնդիրներ: «Պարոնը բանաստեղծու թյան նա-
 յում ե իբրև մի գիտական շարադրության (դեռ մի կողմ
 ենք թողնում այն հարցը, թե նա ինչ հասկացողություն
 ունի գիտության մասին), քանիցս գործածում ե նա գե-
 ղագիտական, հասարակագիտական բառերը, առաջինի հետ
 գործ չունի, յերկրորդն ե նրան զբաղեցնողը: Ի՞նչ ե նշա-
 նակում պոեզիան քննել միմիայն հասարակագիտական կամ
 միմիայն գեղագիտական տեսակետից, այդպիսի բան չե
 կարող լինել. «գեղագիտական, հասարակագիտական» տեր-
 մինները այս դեպքում գործածելի են պայմանական իմաս-
 տով. մեկով հետազոտելիս, մյուսը աչքաթող անել չի
 կարելի: Բանաստեղծությունը անհնարին ե յենթարկել
 այնպիսի վերլուծության, ինչպես այդ անվում ե գիտա-
 կան խնդիրների վերաբերմամբ» («Մշակ», 1910 թ., № 26,
 «Ինչպես են գրվում բեցենզիաները մեզանում», պաշտ-
 պանում ե Շ. Կուրդինյանին և B. Lucifer-ին Credo-ի հար-
 ձակումներից): Նույն մեթոդային խնդիրը շոշափվում ե տա-
 ռիներ անց «Գրական քննադատության մեթոդի մասին»
 հոդվածում («Նոր աշխարհ» ամսագիր, 1922, № 1):

Իր խիստ կարևոր նյութը հեղինակը հնարավոր ե հա-
 մարել սպառել յերկու և կես էջում, տալով մի քանի հապ-
 ճեպ ընդհանրացումներ, վորոնք սխալանք կարող են ա-
 ռաջացնել: Հեղինակը նախ կարծիք ե հայտնում, վոր
 Պուշկինը կարող ե քննվել—ի միջի ալոց—նաև սոցիոլո-
 գիորեն, իսկ հետո վճռականորեն պնդում, թե «գրական

քննադատությունը չի կարող չլինել սոցիոլոգիական»։ Հոգ-
վածն ուղղված է նրանց դեմ, վորոնց հեղինակը արհա-
մարհանքով անվանում է եստեսներ, այսպես բանաձևե-
լով վերջիններիս թեորիան.

«Գեղարվեստը մի ինքնանպատակ մեծություն է։ Նա
սոսկ գեղարվեստ է և իր համար է» (ընդգծումները հեղի-
նակինն են)։ Մինչդեռ... «Արդ, վոչ-հասարակական գրա-
քննադատությունը քննադատություն չէ. նա գուցե փայտ
է, քար է կամ հիմարություն է, քանի վոր այսպես կոչ-
ված գուտ գեղարվեստ չկա, քանի վոր գեղարվեստը գեղար-
վեստի համար չէ, այլ ընդհակառակը՝ գեղարվեստը—դա
ինքը կյանքն է, հասարակությունն է. նա մարդկանց ու
յերկրի համար է»։

Գեղարվեստը գեղարվեստի համար սկզբունքը դավանող
«եստեսը» հեշտությամբ պետք է բեկանե այս խիստ դա-
տավճիռը՝ քննադատը սխալ է մեկնաբանում այդ սկզբունքը։
Յերբ վոր ասում են գեղարվեստը գեղարվեստի համար—մի
միտք, վոր կարող է միանգամայն սխալ լինել—յերբեք չեն
ուզում դրանով ասած լինել թե գեղարվեստը իր համար
է (սա իրոք վոր կլիներ փայտ, քար կամ հիմարություն...),
թե՛ նա մարդկանց համար չէ...

Ու ել ավելի խիստ. վոչ-սոցիոլոգիական գրաքննա-
դատությունը «դեմ է արդի առաջադիմության, նա բուր-
ժուազիայի սպասավորն է, նա ընկեցիայի հլու գործիքն
է։ Մեր եստեսները, մեր Այխենվալդները, մեր գրական
միմոսներն այդ բանը չեն հասկանա, ավելի շուտ՝ նրանք
այն չհասկացող են ձևանում։ Այդ իսկ պատճառով նրանք
գեղարվեստի ասպարիզում բուրժուազիայի ագենտները
պետք է համարվեն»։

Զարմանալի անզգույշ պարզացում է սա բարդ պրո-
բլեմի՝ իբր գրականությունը միայն հասարակական կյանք
է, իբր գրական յերկասիրությանը միայն սոցիոլոգիական
տեսակետից կարելի չէ մերձենալ, իբր այլ կարծիք ունե-

ցողները եստետներ են (արհամարհական իմաստով), Այ-
խենվալդներ և անգամ...գրական միմոսներ: Մինչդեռ
մարքսիզմը իր հեղինակավոր ներկայացուցչի, Գ. Վ. Պլե-
խանովի բերանով ասում է՝ «ամեն մի տվյալ գրական
յերկի սոցիոլոգիական համարժեքի վորոշումը կմնար վոչ
լիակատար, հետևապես և անճիշտ, այն դեպքում, յեթե
քննադատը խուսափեր նրա գեղարվեստական արժանիքների
գնահատանքից: Այլապես ասած, մատերիալիստական
քննադատությունն առաջին գործողությունը
վոչ միայն չի վերացնում յերկրորդ գործողու-
թյան հարկավորությունը, այլ յենթադրում է
նրան, իբրև իր անհրաժեշտ լրացումը» (ընդ-
գծումը հեղինակինն է. Искусство и Литература в марк-
систском освещении. Составили Б. Столпнер и П. Юшке-
вич, Москва, 1924, ч. I էջ՝ 155): Անհրաժեշտ լրացումը!

Հիշված հայ հեղինակներին նվիրած իր հոգվածներում
Մյասնիկյանը հանդես է գալիս իբրև սոցիոլոգ, գիտակ-
ցաբար սահմանափակելով իր ուսումնասիրության շրջա-
նակները:

«Գարուն» արձանախում*) — վորի III, քննադատական
հատորը նշանակալից յերևույթ է մեր գրականության պատ-
մության մեջ՝ մարքսիստների առաջին կազմակերպված
արշավանքը գրականության ասպարիզում — Մյասնիկյանը
գետեղել է հոգված՝ «Հ. Հովհաննիսյանի և Ալ. Ծատուր-

*) Խմբագրական կազմը հետևյալն էր՝ Կարապետ Կուսիկյան,
Ալեքսանդր Ծատուրյան (բանաստեղծը), Ալեքսանդր Ծատուրյան
(Ռուբենին), Ալեքսանդր Մյասնիկյան, Վահան Տերյան, Կարեն
Միքայելյան և յես. հետագայում հրավիրվեց նաև Պողոս Մակինց-
յանը: Ռուբենին ու Մյասնիկյանը, նացիոնալիստական վոգի-
նշմարելով Լ. Շանթի գրվածքի մեջ, դուրս յեկան խմբագրական
կազմից, բայց մնացին իբրև աշխատակիցներ:

Պետք է հիշատակվի նաև Մարտիրոս Սարյանը, վոր նկա-
րել է «Գարուն»-ի շապիկը:

յանի բանաստեղծությունների հասարակական արժեքը»։ Հեղինակին հետաքրքրում է բանաստեղծների քնարի հասարակական բովանդակությունը միայն. շեշտում է, վոր գեղարվեստականի հետ վոչ մի գործչունի։

Բանաստեղծների պոեզիայի հասարակական բովանդակությունն ըմբռնելու համար, ասում է, «պետք է ծանոթ լինել բանաստեղծների ժամանակաշրջանին վերաբերյալ և մինչև այն գոյություն ունեցող հասարակական գաղափարներին։ Սակայն հասարակական գաղափարները վոր ևե շրջանի անըմբռնելի են առանց այդ գաղափարների հեղինակների, վորպիսին հասարակական խավերն են հանդիսանում։ Իսկ սրանք կապված են հասարակական կյանքի նյութական բովանդակության՝ յուրաքանչյուր ժամանակի տնտեսական դրության հետ»։

Այ. Ծատուրյանի «Բանվորուհու որորը» քննադատին թվում է նշանակալից հանգամանք «քանի վոր նա հակաՆերդաշնակություն է մտցնում այնտեղ, վորտեղ հայ ազգի հայտնի թե անհայտ գեղարվեստագետները չեն դադարում անշնորք կերպով ծածծվելուց այն բոլոր փտած մտքերն ու անարժեք գաղափարները, վոր ժամանակ է վերջապես գահավիժելու իրանց անարժան բարձրությունից և հնության գիրկը նետելու»։ «XX դարում չի կարելի հանդուրժել նացիոնալիզմի քարոզը, այն ել ուսասանյի կյանքում, վորի վիճակը սերտ կերպով կապված է համապետական իրականության հետ»։

Մյասնիկյանի ընդհանրացումներն, ինչպես տեսանք, յերբեմն վիճելի յեն, նրա վերլուծությունները միշտ ել նրբամիտ չեն, բայց կա մի հանգամանք, վոր աչքի յեզարնում և դաստիարակիչ դարձնում նրա գրությունները, դա աշխարհայացքի զարկերակն է, վոր ուժեղ կերպով

խփում է նրա բոլոր գրվածքներում, հրահրում ընթերցողի հարցասիրությունը, մտածել տալիս նրան:

Հովհաննես Թումանյանին նվիրած հոգվածը նա անվանում է «սոցիոլոգիական ակնարկ» («Հովհաննես Թումանյանի ստեղծագործության սոցիալական արժեքը», «Նորք», գիրք յերրորդ, 1923) և նրա մեջ փորձ է անում վերլուծելու բանաստեղծի իդեոլոգիան և սոցիոլոգիորեն մեկնաբանելու այն: Առանձնապես ուշագրավ են կոմմունիստ քննադատի խոսքերը Թումանյանի ստեղծագործության, այսպես ասած, հավերժականության մասին — լավ դաս՝ հին արվեստը ժխտող ջահելներին! — Թումանյանի յերկերը, հեղինակի կարծիքով, անսահ են, սերունդներ պետք է կարդան նրանց գեղարվեստական հաճույքով, հետաքրքրությամբ ու կատարյալ բավականությամբ: Թումանյանին «կկարդան յերկար տարիներ: Ապագա սերունդները նրան կսիրեն շատ ժամանակ»:

Այստեղ արդեն վորոշ չափով նախագուշակել կարելի չե Մյասնիկյանի վերաբերմունքը դեպի նոր արվեստի պտրումները: Այդ մասին նա հատուկ հոգված ունի, վոր իր զգաստ գործնականությամբ ու առողջ վոգով ճշմարիտ ուղեցույց կարող է ծառայել նոր արվեստագետների համար: Հոգվածը նվիրված է պրոլետգրողների «Մուրճ» ամսագրի առաջին համարին («Պորհրային Հայաստան», 1922, № № 267—268):

Շատերին պետք է զարմայնի հեղինակի հայտարարությունը, վոր նա, իհարկե, անում է միանգամայն անկեղծ. «մենք գրական քննադատ չենք, և յեթե առհարկի մի յերկու նկատողություն արեցինք մեր յերիտասարդ գրողների թերևս յերկրորդական ստեղծագործությունների առթիվ, թող դա համարվի սովորական բնթերցողի և վոշգեղարվեստագետի ստացած տպավորությունը նորեկ պրոլետարական պարբերականից»:

Առաջագրելով այն սկզբունքը, թե «առանց հասարակական կոչման՝ չկա գեղարվեստ, ավելի ևս՝ պրոլետարական գեղարվեստ», հեղինակը պարզաբանում է, թե վորն է այն մթնոլորտը, վորի մեջ պետք է զարգանա մեր գրականությունը, «այն ամենը, վոր կա, ապրում ու բովանդակություն է տալիս այն կյանքին, վոր կոչվում է խորհրդային Հայաստան: Դուք կարծում եք թե այդ կյանքը պարփակվում ենրանով, ինչ մենք ստացել ենք Պիտերից. դուք կարծում եք, թե այդ կյանքը կբարձրացնենք ընդորինակելով այն, ինչ արդեն յերգել ու ավելի շնորհքով կրկնել է Ռուսաստանի բանվոր գրողը...»: Ու կոչ է անում դեպի իրականություն, դեպի հայ կյանքը, դեպի կոնկրետ ապրումներ: Այս գեոթեական «գործնականությունը» բանաստեղծություն նկատմամբ, իհարկե, մոռացնել չի տալիս կոմպունիստական իդեալը:

Հայաստանի պայմաններում զուտ պրոլետարական արվեստ գոյություն չունի. ավելին՝ նա յերկար ժամանակ չի յել կարող գոյություն ունենալ, նա հեռավոր ապագայի գործ է: Ստեղծագործության յելակեար միշտ պետք է կյանքը լինի: Իսկ ի՞նչ է հայ կյանքը «Պիտեր», — վո՛չ, ընկ. Ազատ-Վշտունի: «Միթի՛նկ» է կամ «բանկե՛տ»: Վո՛չ, ընկ. Գուրգեն Մահարի: «Բրոնզե մի գո՛ւռ»: Վո՛չ, ընկեր Մուրման: «Վո՛չ» պնդելով մենք ուզում ենք ասած լինել, վոր հեղափոխական գրողը, աշխատավորության իդեալներով տոգորված բանաստեղծը հայ կյանքում այս 1922 թ. նոյեմբեր ամսին պետք է վոր տեսնի այն, ինչ վոր կա այնտեղ, պետք վոր յերգի այն, ինչ բնական է, սովորական ու հուզող գյուղացու, քաղաքի աշխատավորի և հեղափոխականի միտքը, հոգին, վողջ եյությունը»:

Զգաստ բեալիզմի տեսակետն է սա, վերջին հաշվով — անկեղծության պահանջը:

Ամենուրեք և միշտ հրապարակախոս՝ Մյասնիկյանը,

բնականաբար, առանձնապես ուժեղ պետք է լիներ այն գրվածքում, վոր նվիրված է Միքայել Նալբանդյանի հրապարակախոսությանը և գերազանցորեն սոցիոլոգիական բնույթ ունի: Յեվ զարմանալի չէ, վոր չնայած իր հասակին (գրված է 1910 թվականին, բոլոր հիշված հոդվածներին առաջ), Միք. Նալբանդյանին նվիրված աշխատությունն ամենահաջողը պետք համարել Մյասնիկյանի ուսումնասիրությունների շարքում: Դա մի հետաքրքրական փորձ է սխտեմատիզացիայի լենթարկելու, պարզաբանելու Միքայել Նալբանդյանի խրթին ուսմունքը:

Հիշատակելով Լեոնի խոսքերը Նալբանդյանի հրապարակախոսական հոդվածների մասին, «վորոնք այնքան ել շատ չեն, վոչ ել շատ բուժանդակալից ու բազմակողմանի», Մյասնիկյանը նկատում է՝ «Նոր ժամանակների ուսասանայ ամենաառաջնակարգ գրական դեմքը հերքվում է վորպես հրապարակախոս և բանաստեղծ է հայտարարվում. սատարորինակ թյուրիմացություն է: Նույնպիսի հաջողությամբ բանաստեղծ կարելի չէ համարել և Նազարյանին, Աբովյանին կամ Բաֆֆուն, վորովհետև նրանք ել են Նալբանդյանի նման վոտանավորներ գրել: Սակայն դա նշանակում է լինել բանաստեղծ: Նալբանդյանը՝ բանաստեղծ, վորի վոտանավորաձև գրական արտադրություններն ամենաառաջ գեղարվեստական գործեր լինելուց հեռու են: Այստեղ նա լսկ արժածում է իրան այնքան հատուկ, այնքան բնական հրապարակախոսական գաղափարներ: Սակայն... տեսեք, վոր այդ կողմից նա այնքան ել «բովանդակալից» ու «բազմակողմանի» չէ: Այդպես կարող են կարծել այն մարդիկ, վորոնք Նալբանդյանին ամենևին չեն կարդացել, իսկ դրանց տեղը շատ է իհարկե: Ըստ պ. Լեոնի վկայության մեզ մոտ ամենքն են այդպես. դա գոնե 1903 թվին եր, յերբ գրել է նա իր վերոհիշյալ աշխատությունը» (խոսքը վերաբերում է ուսասանայ գրականության նվիրած գրքին):

Սրամիտ բանաձևի մեջ բնույթագրելով Միքայել Նալբանդյանի աշխարհայացքը՝ «դիտելով, որ մեծաֆիզիկա, մատերիալիզմ ու իդեալիզմ, գիտություն և ուտոպիա»՝ հեղինակը արժեքավոր գուգահեռ է անցկացնում 60-ական թվականների իդեոլոգիայի և Արժրուհական իրերալիզմի միջև: Միքայել Նալբանդյանը ուժեղ կերպով կրել է ոուս գրողների, Բելինսկիների և Չերնիշևսկիների ազդեցությունը և ազդարարել է մտքեր, «վորոնք յերբեք չեն կարող հաշտվել բուրժուական մտածողության ու իրերալական տեսլագիտության հետ»:

Սա կարևոր և արգասավոր ընդհանրացում է, վոր շերտավորման գիծ է անցկացնում հայ հասարակական մտքի պատմության փուլերի մեջ և ազդակ հանդիսանում նոր վորոնումների, լոսաբանության խորացման նոր հնարավորությունների:

Թե վորքան խորն է յեղել Մյասնիկյանի հարգանքը Միքայել Նալբանդյանի նկատմամբ՝ ցույց են տալիս հետազայում գրված հոդվածի հետևյալ տողերը.

«Նալբանդյանը տառնյակ տարիների, չեղար ժամանակների միջով ու հարյուրավոր, հազարավոր մեշանական գլուխների վրայով մեզ է նայում և միանում է արդի մարտնչող բանվորությանը, նրան սատարող աղքատ գյուղացիությանը» («Պաշքար», 1923, «Միք. Նալբանդյանն ու հայ ինտելիգենցիան»):
այնքան նա արժեքավոր է համարում Նալբանդյանի գաղափարների դրական տարրերը:

Այլ Մյասնիկյանի խոշոր ընդունակությունները միայն այն ժամանակ արտահայտվեցին լիակատար կերպով, չերր նա դեկավար դարձավ պետական շինարարության, գլուխականցեց Հայաստանի կառավարության և հնարավորություն ստացավ իր գաղափարները կիրառելու կյանքում:

Ճիշտ է ասում Աշոտ Հովհաննիսյանը՝ Ալ. Մյասնիկյանը բանվորական և գյուղացիական Հայաստանի ամենախոշոր պետական մարդն էր։ Նա մեծապես ոժտված էր այն շնորհով, վոր ընդունակ է մարդիկ կազմակերպելու, հմայելու նրանց, գործնականության շունչ տալու, սխառմա ստեղծելու։

Սակայն Ալ. Մյասնիկյանի նշանակութունը իր ամբողջ ծավալով գծագրվում է միայն այն ժամանակ, յերբ նրան դնում ես հայոց պատմության հեռանկարների մեջ, անկախ նրանից, թե ի՞նչ վերապահումներ պետք է անել, վորոնց մասին մենք գիտենք, — մեզ համար անկներև է միանգամայն, վոր խորհրդային Հայաստանը բոլորումն է այն անլուր տառապանքների, վոր դարերի ընթացքում կրել են հայ ժողովուրդը, կատարումն այն ազատատենչ իղձերի, վորոնք յերբեք չեն մեռել հայ աշխատավորության սրտում։

Դարերի փլատակների տակից վերածնված հայ պետականության սիմբոլն է Ալեքսանդր Մյասնիկյանը։

Յեվ յեթե քննադատ-Մյասնիկյանը, հրապարակախոս Մյասնիկյանը, հեղափոխական-Մյասնիկյանը հայ մարքսիստական բանակի ականավոր ներկայացուցիչներից մեկն է սոսկ, Ռուսաստանի հեղափոխության մարտիկներից մեկը — վերջիվերջո — տասնյակ առաջնորդներից մեկը, ապա պետական գործիչ Ալեքսանդր Մյասնիկյանի անունը պատկանում է դարերին...

Իր կրթությունն ստանալով հայկական դպրոցներում, Ալ. Մյասնիկյանը տիրապետել է հայոց լեզվին, քաջ ծանոթ է յեղել հայոց գրականությանն ու պատմությանը, միշտ հետաքրքրվել է հայկական ազատագրական շարժման, հայ աշխատավորության զարգացման պրոբլեմներով։

Ազգային խնդրին նա նվիրել է մեծ հողվածներ, դասախոսություններ, վորոնց մեջ աշխատել է մարքսիստա-

կան մտքի լույսով պարզել այդ կնճռոտ խնդիրը: Միշտ ծառայել ե նացիոնալիզմի դեմ, քննադատել-դատապարտել այն ավանտյուրիստական գործելակերպը, վոր յուրացրել էին մեզանում ազգայնական կուսակցությունները և մանավանդ նրանցից հզորագույնը, Հ. Հ. Դաշնակցությունը:

Տաճկահայ խնդիրը միշտ յեղել ե Ալ. Մյասնիկյանի մտահոգության հուզող առարկան: Նա միշտ կարծել ե, վոր պրոլետարիատի իդեոլոգը, հայ մարքսիստը չի կարող անտարբեր լինել այդ խնդիրների խնդրի վերաբերմամբ, վոր նա «անիծյալ» եր անվանում: Վերջին տարիների ընթացքում ևս Ալ. Մյասնիկյանը մի մեծ բրոշյուր ե գրել արտասահմանում գործող հայ կուսակցությունների մասին և ձեռնարկել ե պատմական ընդարձակ ուսումնասիրության, վոր նվիրված պետք ե լիներ ազգային շարժման անցյալին: Հ. Հ. Դաշնակցության խիստ քննադատներից մեկն ե յեղել մեզանում Ալ. Մյասնիկյանը:

✓ Հայկական հարցը—գրում եր նա 1914 թվականին— («Մշակ», 1914, № 3, «Հայկական հարցի գործնականը») — թյուրքահայերի բարեկեցության, նրանց կայք ու գույքի, կյանքի ապահովության, նրանց մարդավայել կենցաղի հարցն ե»:

Թյուրքահայ շարժման վիրավոր կողմերից մեկը յեղել ե այն, վոր «շարժման կորիզը առաջ ե յեկել ու զարգացել ե կովկասահայելի մեջ. գործիչները նստած են յեղել արտասահմանում, խմբերն անցել են կովկասից»: Թյուրքահայերի ազատագրությունը «իրանց թյուրքահայերի գործը պետք ե լինի», վարովհետև դրսի ղեկավարությունը հիմնված ե լինում անտեղյակության, տրհասության վրա և առաջ ե բերում բախտախնդրություն:

«Շատ կարևոր պարագա» համարելով այն իրողությունը, վոր 1908 թվականին տաճկահայ շարժումը սրկ-

սում ե անցնել թյուրքահայերի ձեռքը, Մյասնիկյանը շարունակում ե. «ժամանակ ե վոր թյուրքահայ դատը դուրս գա հովանավորվողի, յենթարկվողի դրությունից. ժամանակ ե, վորպեսզի նա առաջ տարվի իր ույժերով, այն մարդկանց միջոցով, վորոնց նա անմիջապես վերաբերում ե»:

Բայց կարող եր մարքսիստ հեղափոխականը, պրոլետարիատի իդեոլոգ-ինտերնացիոնալիստը համակրանքի խոսք չասել տաճկահայ ազատագրական շարժան մասին: Կամ մի ժողովուրդ, վորի ազատագրական պայքարը մոտ չլինի պրոլետարիատի իդեոլոգի սրտին՝ լինի դա չինականը, չեզիպտականը թե մարոկկականը...

Այ. Մյասնիկյանը վոչ միայն համակրանքի խոսք ե ասել տաճկահայ դատի մասին, այլ և ոգնության, աջակցության անուղղակի կոչ արել:

«Դրսի գործը» — կարծում ե նա, — «պետք ե լինի՝ նըպաստել թյուրքահայ խնդրի լուծման ոժանդակիչ աշխատանքի միջոցով՝ գործով թե խոսքով»:

Վճռականորեն դատապարտելով Հ. Հ. Դաշնակցության ավանտյուրիստական գործելակերպը, Այ. Մյասնիկյանը խիստ քննադատության ե յենթարկել նաև այդ կուսակցության ծրագիրը, իբր թեորիան:

«Նախ թեորիայի վերաբերմամբ դաշնակցականները միշտ յերջանիկ անհոգություն են ցույց տվել. յերկրորդ, այն վոր թեորիան ե, վոր ույժ ու կարողություն կունենա նա Դաշնակցության Արշակավանը մտնելու» («Մշակ», 1914, № 134, «Ազգային հարցի մոտիկ անցյալից Ռուսաստանում»): Ավելի ճիշտ, Դաշնակցության Արշակավանը ավորագրել ե ամեն կարգի և յերանգի գաղափարներ, վորոնք, մի կողմից, մոտենում են մարքսիզմին, իսկ մյուս կողմից, հասնում բեակցիոն խավարամտության ու կենդանաբանական նացիոնալիզմին:

Սոցիալիզմ և շովինիզմ. յերկրորդ Ինտերնացիոնալ
և Թյուրք տարրի «մաքրում — սրբում»...

«Նրանք միենույն ժամանակ զանազան կերպ են խոսում, — հավաստում ե Մյասնիկյանը, — նրանցից մեկը անում ե այն, մյուսը հերքում ե. ցույց են տալիս վորոշ գործունեություն և հետո հրաժարվում նրանից («Խորհրդային Հայաստան», 1922, № 77, «Դաշնակցության փաստաթղթերից»):

Ապա նրանց «անկախ» Հայաստանը, յեվրոպական իմպերալիզմի հովանու տակ! Համաշխարհային պատերազմը իր արհավիրքներով դեռ ևս վերջին փորձությունը չէր հայ ժողովրդի համար: Փետրվարյան հեղափոխությունը «անկախություն» բերեց Հայաստանին, վողբի, վորբի կըլասսիկ հայրենիքին: Ի՞նչ տվեցին ազգայնական կուսակցությունները Անդրկովկասին, կուսակցություններ, վորոնցից յերկուսը — ավաղ — 11 Ինտերնացիոնալի անդամներ էյին և մինչև որս ել հալածված հերոսների հռչակ են վայելում Յեվրոպայում: «Արյուն, պատերազմ, արցունք, թշվառություն, ամբողջ Անդրկովկասի և նրա ամբողջ նյութական ու հոգևոր կուլտուրայի ավերմունք ու կործանում», — ասում ե Ալ. Մյասնիկյանը իր վերջին ճառում:

Մի դրություն, վորի ճշգրիտ նկարագրություն համար ներկերը պետք ե վերցնել բարբարոսական մեջնադարից, դրություն, վորի նկարագրությունը կարելի յե կարդալ Արիստակես Հաստիվերտցու բոցեղեն գրքում միայն.

«Յոր յաւուրս մեր զարթեան պատերազմունք ի շորից կողմանց. յարևելից սուր, յարևմտից սպանումն, ի հիւսիսոյ հուր և ի հարաւոյ մահ. բարձան ուրախութիւնք յերկրէ, լոեցին ձայնք քնարաց, լոեցին բոմբիւնք թըմբկաց, բարձրացան աղաղակք լալեաց»:

Այսպես եր Հայաստանի դրությունը, յերբ 1920 թվականին Կովկաս հասավ Հոկտեմբերի շունչը:

Բուրժուական ազգայնականությունը դեպի կործանում
էր տանում Անդրկովկասը, պրոլետարական ինտերնացիո-
նալիզմը յեկավ փրկելու նրան, խաղաղ զարգացման ու-
ղիները ցույց տալու: Ազգայնական կուսակցությունների
իշխանության դառը փորձը ապացույց էր, վոր ազգային
խնդիրը, մանավանդ մեր պայմաններում, միայն
միջազգայնականության հողի վրա կարող է
լուծվել, վոր միայն ինքը աշխատավորությունը արող
է աշխատավորական սկզբունքներով ազգամիջյան խաղա-
ղություն հաստատել:

«Մեր որիենտացիան աշխատավորական է», — ազդա-
րարեց Ալ. Մյասնիկյանը Հայաստանի Խորհուրդների ա-
ռաջին Համագումարի առաջին նիստում: («Խորհրդային
Հայաստան», 1922, № 26):

«Դրությունն, այո, ծանր է, բայց նրան պետք է հա-
նել այդ վիճակից: Գրավիսը ասում էր հին Հռոմում, թե
վայրի գազաններն անգամ իրենց գլուխը հանգստացնելու
տեղ ունեն, իսկ ստրուկները վոչ: Մի տարի առաջ նույն
բանը Հայաստանի մասին կարելի չէր ասել, վորը խորհրդ-
դային իշխանության շնորհիվ այժմ վայելում է ազատու-
թյուն և խաղաղություն»:

Ալ. Մյասնիկյանին խորապես հատուկ էր իրականու-
թյան զգացումը և խոսքեր ունի նա, վորոնք չպետք է
մոռացվեն յերկար ժամանակ: «Յերեսնորդ դեպի դյուլ»
ներկայիս նշանաբանը, պայծառորեն արտահայտվել է նրա
ճառերում և հոգվածներում, ինչպես և տեղական առանձ-
նահատուկ պայմանները հաշվի առնելու անհրաժեշտու-
թյան գաղափարը: «Այսօրվա Հայաստանում պետք է կի-
րառել խորհրդային կարգերը, պետք է ուժեղացնել կոմմու-
նիստական շարժման սաղմերը, բայց առանց բառացի ընդո-
ւինակության, առանց անպատճառ կրկնելու այն ամենը,
վոր տեղի չէ ունեցել Ռուսաստանում, վորովհետև մեծ

Ռուսաստանի կարմիր գոտին մեր վտիտ մարմնի համար շատ յերկ կլինի, ինչպես հարը գոտին՝ Սասունցի Դավթի մեջը : Դա կլինի ծիծաղելի : Յեվ դա անողուտ է, ինչպես : դ մենք տեսնում ենք : Յեվ դա, ավելին, նույն իսկ փաստակար է : Ինչո՞ւմն է այդ փաստը : Գերազանցապես գյուղացիական և հետամնաց, աղքատ գյուղացիական յերկրում պետք է ցույց տալ խորհրդային կարգերի առավելությունը առարյա գործնական աշխատանքով, տարված գյուղացու առումի ջախջախ շահերին վերաբերող հարցերի շուրջը : Մենք տվինք մեր գյուղացուն խաղաղություն : Սա միանգամայն շոշափելի արդյունք է և գյուղացին մեզ հասկանում է, վորովհետև մեզանից առաջ այդ բանը նրան վոչ միայն չեն տվել, այլ գնացել են խաղաղության դեմ : Մենք տալիս ենք գյուղացուն սերմացու, սա յել շատ պարզ է ու հասկանալի, սրա համար նա մեզ չի հայհույի, այլ ավելի ևս կփարի խորհուրդներին» :

Գյուղացուն պետք է մոտենալ շոշափելի ազիտացիայով : «Ծիշտ է, գյուղացին պարզ է ու բարեսիրտ. բայց նա շատ բան է տեսել, մանավանդ մեր գյուղացին. նա ստիպված դարձել է թովմա առաքյալը՝ «ձեռով» շոշափեմ, այնուհետև կհավատամ» : Թե չե, ի՞նչ «կոմմունիզմ», «պրուխտարիատ», «արտել» և այլն, վոր նրա համար սոսկ հնչյուններ են, յեթե այն գյուղացուն հրամայելովի առանց բովանդակության : Մինչդեռ՝ յեթե մեր կոմմունիստական բարակ շերտը և շատ սակավաթիվ բանվորությունը (դա այդպես է, վորքան ել մենք շարունակ ասենք ու կրկնենք՝ «պրուխտարիատ», «բանվորություն») գործնականը վիճցնի, գործնականը անի, գործնականորեն մոտենա գյուղացուն, առանց ճոճառան խոսքերի, առանց հորովելու «կոմմունիզմը», սրանով նրանք փաստորեն և հեշտությամբ կանեն այն, ինչ վոր, իհարկե, մեր բոլոր ընկերներն են ուզում կատարել, սակայն վորը

մեզանից շատ շատերը, ինչպես ուսաներն են ասում, «не умеючи» առաջարկում են գյուղացուն» («Սորհրդային Հայաստան», 1922, № 81, «Կոմսունիստներ աշխատանքը Հայաստանում»):

Գործնականը, գործնականը, գործնականորեն. ահա Ալ. Մյասնիկյանի բոլոր ծրագիրների վոզին:

Այսքան ուշադիր ու սրտացավ վերաբերմունք ցույց տալով Հայաստանի աշխատավորության գլխավոր զանգվածին, գյուղացիությանը, Ալ. Մյասնիկյանը միաժամանակ առաջադրել է աշխատավոր ինտելիգենցիայի ստեղծագործության խոշոր նշանակչության գաղափարը. նրբամիտ շրջահայացությամբ նա ձգտել է աշխատավորության գործին ի սպաս դնել յերկրի բոլոր կենսունակ ուժերը խաղաղ շինարարության ասպարիզում:

Սակայն Հայաստանի պետական շինարարությունը ամրակուռ չեր լինի, յեթե չհղացվեր Անդրկովկասյան ժողովուրդների յեղբայրական դաշինքի մեծ գաղափարը: Ալեքսանդր Մյասնիկյանը Անդրկովկասյան Ֆեդերացիայի ամենագործոն ստեղծողներից մեկն էր:

Հայոց պատմության դասն էր դա՝ հայ ժողովրդի բարորությունը պայմանավորված է իր դրացի ժողովուրդների բարեկեցությամբ, հայ աշխատավորության ասպարիզը վաղ թե Յեվրոպայի գիշատիչ «մարդասերներն» են, այլ թյուրք և վրացի պրոլետարիատն ու գյուղացիությունը:

Ալեքսանդր Մյասնիկյանը «Անդրկովկասի ժողովուրդների յեղբայրության լավագույն ջատագովն էր, նա այդ ժողովուրդների միության լավագույն կազմակերպիչներից մեկն էր», ասում է Լուկաշինը: Ալեքսանդր Մյասնիկյանը «ազգային խաղաղության զրոշակակիրն էր», — այսպես է Սերգո Որջոնիկիձեն: Ալեքսանդր Մյասնիկյանի նշանակությունն «իբրև անձնավորության, Անդրկովկասի

ժողովուրդներ զողման և ֆեդերացիայի ամրացման համար ահագին են», — ասում է Աղամալի-Ողլին:

Ալեքսանդր Մյասնիկյանի վերջին խոսքը, ավանդ — խոսքը նվիրված է այդ զողման գաղափրին: Իր թռիչքը թիֆլիսից նույն նախատական ուներ՝ նա Աբխ իա եր գնում, աբխազ աշխատավորներին ազգամիջյան համեք աշխուժյան և աշխատավորական յեղբայրության խոսքն ասելու:

Նրա վերջին ճառն ուղղված է Բագվի բազմացեղ պրուետարիատին (մարտի 2-ին):

«Հայ, թյուրք, վրացի աշխատավորները պետք է ապրեն կողք-կողքի, կռվեն կողք-կողքի, աշխատեն կողք-կողքի, վորովհետև անշատ նրանք կորստի կմատնվեն»:

Մենք միասնական անդրկովկասյան ազգ ենք, միասնական ընտանիք. «Բայց դա չի նշանակում, թե մենք վերացնում ենք ազգային կուլտուրան: Ամեն մի կուլտուրա զարգանում է առանձնակի պայմաններում. թյուրք կուլտուրան զարգանում է թյուրք ավանդություններով, թյուրք անցյալով, առհասարակ թյուրքական լավագույնով: Նույնը վերաբերում է և հայկական ու վրացական կուլտուրային»:

Յեվ այդ կուլտուրաները վոչ միայն չեն խանդարում միմյանց, այլ և ոգնում են:

«Մենք շատ բան ենք արել, մենք հաղթահարել ենք ազգային պատնեշները, ճիշտ է, վոչ ազգային հոգեբանությունը, բայց ապագայում մենք այդ ել կհաղթահարենք, մենք հավատացած ենք դրա վերաբերմամբ: Սակայն անցնելով այդ ուղին, մենք, իհարկե, մի շարք սխալներ ենք գործել: Այսօր, մեր Անդրկովկասյան փառապանծ ֆեդերացիայի տարեդարձի օրը, մեզանից ամեն մեկը մի ցանկություն ունի — ավելի ևս ամրացնել այդ միությունը, ամրացնել կապը անդրկովկասյան ժողովուրդների մեջ, վորպեսզի ել ավելի ներթափանցենք ժողովրդական մասսաների խորքերը և այնպիսի հաղթանակներ տանենք,

վոր ապագա սերունդը շար զգացմունքով շնչե մեզ, այլ
կարողանա ասել՝ «այո, յերբեմն յեղել են մարդիկ, իրենց
ժամանակի լավագույն մարդիկը»:

Այո, նա իր ժամանակի լավագույն մարդ-
կանցից էր, մեկը նրանցից, վորոնց մասին ասել ե ուս
մեծ բանաստեղծը՝

Մայր-բնություն ! Յեթե յերբեմն

Այսպիսի մարդիկ դու չուղարկեցիր աշխարհին,

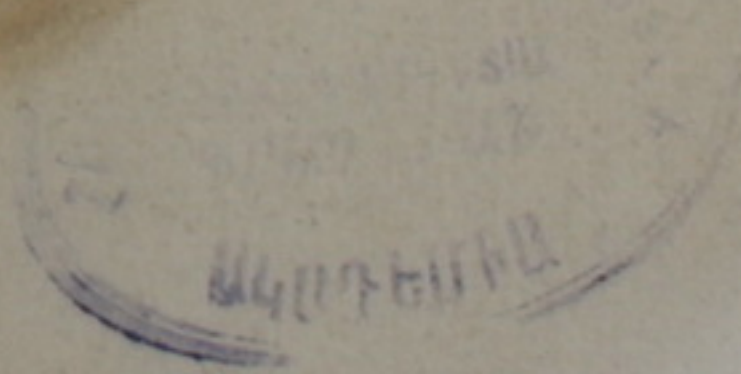
կը խոպանանար կյանքի արտը...

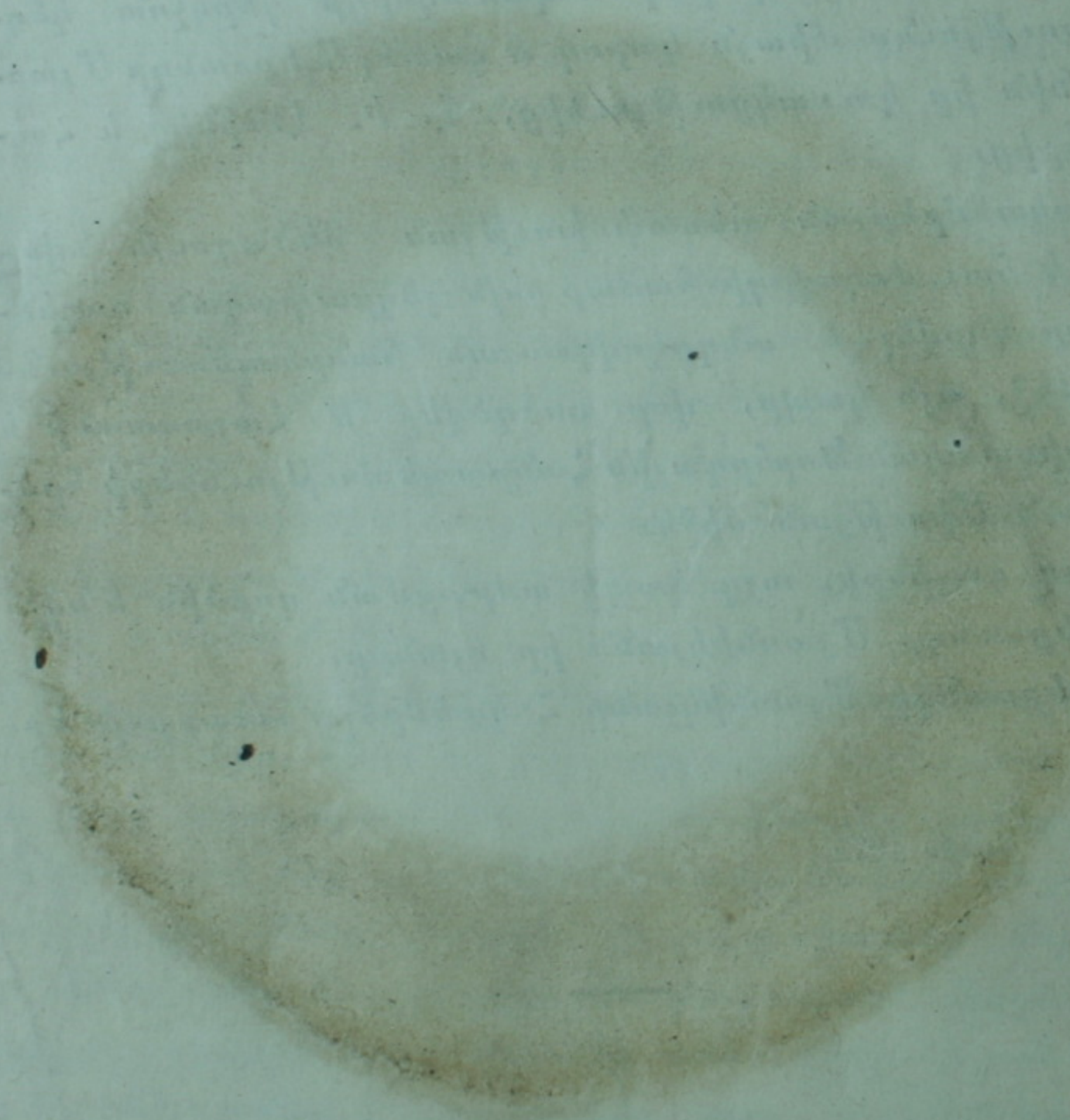
Սակայն անհամբերող հակառակորդի յերկշուտ կեղ-
ծավորությունը միայն կարող ե գատել Ալեքսանդր Մյաս-
նիկյանին իր կուսակցությունից, Վ. Ի. Լենինից և Հոկ-
տեմբերից:

Հոկտեմբերյան հեղափոխության մեծագույն նվա-
հումն ե հայ ժողովրդի համար այն յեղբայրական դաշին-
քը, վոր կնքվել ե անդրկովկասյան հանրապետություն-
ների մեջ, այն կապը, վոր ստեղծվել ե Հայաստանի և
Սոցիալիստական Խորհրդային Հանրապետությունների հըս-
կայական Միության միջև:

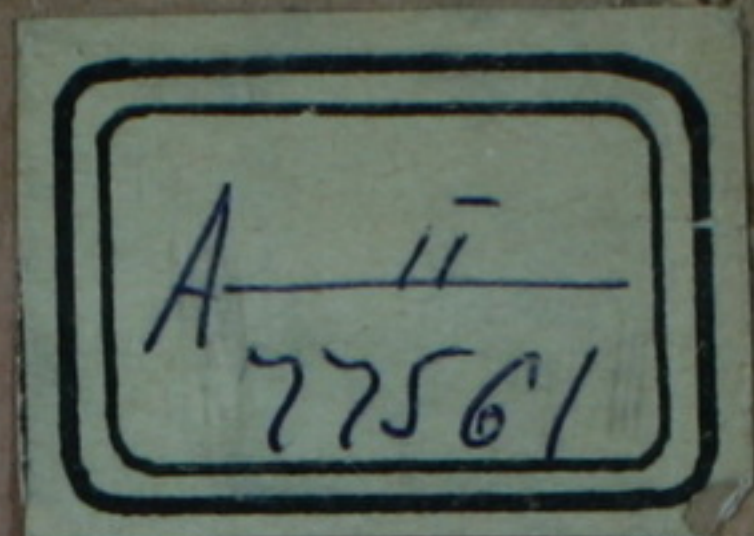
Այդ դաշինքի, այդ կապի ամրացման գործին ե նվի-
ւել Ալեքսանդր Մյասնիկյանն իր կյանքը:

Ալեքսանդր Մյասնիկյանը Հոկտեմբերի առաջյալն էր:

[1n]

ԳԻՆՆ Ե 20 ԿՈՊԵԿ